

Robert Devetak*

»Kdor si pridobi prijatelja, najde zaklad«. Vpliv Pohodov prijateljstva na sodelovanje med Gorico in Novo Gorico**

IZVLEČEK

Članek predstavlja glavne vidike in družbene vplive športno-rekreativne manifestacije Pohod prijateljstva (*Marcia dell'amicizia*). Namen prireditve, ki je med letoma 1976 in 1992 v sedemnajstih izvedbah potekala na območju Gorice in Nove Gorice, je bil predvsem krepitev čezmejnih povezav ter odnosa med mladimi. Šlo je za izjemne dogodke, ki so nastali še v času blokovskih delitev, z množično udeležbo več tisoč oseb, ki so prihajale z obeh strani Goriške in širše. Prispevek na podlagi časopisnega in arhivskega gradiva analizira predvsem slovenski pogled na dogodke in vplive, ki jih je Pohod prijateljstva imel na čezmejno sodelovanje ter sorodne manifestacije, organizirane v sodelovanju slovenskih in italijanskih deležnikov.

Ključne besede: Gorica, Nova Gorica, čezmejno sodelovanje, Pohod prijateljstva, rekreativne prireditve

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SI-1000 Ljubljana in Fakulteta za humanistiko, Univerza v Novi Gorici, Vipavska 13, SI-5000 Nova Gorica, robert.devetak@inv.si; ORCID: 0000-0002-5098-5392

** Prispevek je nastal v okviru projekta Vključevanje slovenske skupnosti v Italiji pri čezmejnem mladinskem sodelovanju v okviru Komisije za kulturo, izobraževanje in mladinska ter športna vprašanja v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, ki ga je financiral Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, ter raziskovalnega programa PS-0409 Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

ABSTRACT

“WHO FINDS A FRIEND FINDS A TREASURE”. THE IMPACT OF THE FRIENDSHIP MARCHES ON THE COOPERATION BETWEEN GORIZIA AND NOVA GORICA

The article presents the main aspects and social impacts of the Friendship March (Pohod prijateljstva or Marcia dell'amicizia), a sporting and recreational event organised seventeen times between 1976 and 1992 in the area of Gorizia and Nova Gorica. It was primarily aimed at strengthening cross-border connections and relations among youth. These were extraordinary events, organised during the times of the bloc division, with the mass participation of thousands of people coming from both sides of the Gorizia region's border as well as from the broader area. Based on newspaper and archival materials, the present contribution will analyse especially the Slovenian perspective of the events and the impacts of the Friendship March on cross-border cooperation and related events organised in cooperation between Slovenian and Italian stakeholders.

Keywords: Gorizia, Nova Gorica, cross-border cooperation, Friendship March, recreational events

Uvod

Citat v naslovu – »Kdor si pridobi prijatelja, najde zaklad« (*Chi trova un amico, trova un tesoro*) – predstavlja slogan Pohoda prijateljstva (*Marcia dell'amicizia*), ene največjih športno-rekreativnih prireditev na Goriškem, ki je med letoma 1976 in 1992, v obliki množičnega pohoda, povezala predvsem mlade iz Gorice in Nove Gorice. Šlo je za eno vidnejših oblik vzpostavljanja sodelovanja med mestoma in narodnima skupnostma, ki sta si v novejši zgodovini večkrat stali nasproti. Dve svetovni vojni, fašizem, vprašanje nove meje in pravic narodnih manjšin med državama ter ideološke razlike so zaznamovali družbene odnose v čezmejnem goriškem prostoru. Množični pohod, z večtisočglavo udeležbo, je simbolno in praktično vplival na preseganje predsodkov, spoznavanje med sosedskima narodoma ter tudi h krepitvi sodelovanja na lokalni ravni, ki pa je imela odmev tudi na državni.

Kljub množičnosti pohod do danes še ni bil deležen poglobljene strokovne ali znanstvene obravnave in se v literaturi večinoma omenja le na kratko. Še najpodrobneje je o njem pisal Jože Šušmelj, v posthumno izdani knjigi z naslovom *Sodelovanje dveh mest: Nova Gorica in Gorica ... skozi pogled sociologa, diplomata in nekdanjega predsednika Skupščine občine Nova Gorica*. Glavne vidike je poudaril Vili Prinčič v knjigi *Od Osima do maja 2004: od stabilizacije meje do njene ukinitve: goriški šport je vztrajno premoščal mejo*.

Pohod je na kratko predstavila tudi Nataša Nakrst v diplomski nalogi *Nova in »Stara« Gorica, mesto sožitja in nasprotij na področju telesne kulture* iz leta 1986, tematiko pa je obravnaval tudi zgodovinski krožek Osnovne šole Milojke Štrukelj, pod mentorstvom učiteljice zgodovine Ane Skerlovnik Štrancar. Povezava novogoriške osnovne šole z dogodkom ni naključna, saj so se njeni učenci in učenke pohodov množično udeleževali, šola pa je prejela več priznanj za sodelovanje.¹ Pričujoči članek na podlagi slovenskega arhivskega in časopisnega gradiva ter literature predstavlja, v kakšnih političnih in družbenih okoliščinah se je razvila ideja o takšnem sodelovanju. Poudarek je na slovenskem pogledu na dogodek in predstavitvi organizacijskih vidikov pohodov, udeležbe in vpliva, ki so ga imeli za čezmejno povezovanje Gorice ter Nove Gorice. Sedemnajst izvedb pohoda je zaznamovalo prostor, na kar kaže tudi ponovna obuditev prireditve, ki je spet zaživela v letu 2022. Pohod bo tako eden od osrednjih dogodkov v okviru programa Evropska prestolnica kulture, ki ga v letu 2025 pripravljata Nova Gorica in Gorica.

Zbliževanje med Gorico in Novo Gorico v desetletjih po drugi svetovni vojni

Slovensko-italijanski obmejni prostor je šel po letu 1945 skozi več faz, ki so jih med drugim zaznamovali vpetost v svetovne politične razmere, ideološke razlike med Italijo in Jugoslavijo, nerešeno vprašanje narodnostnih pravic slovenske manjšine ter razmejitve in odmev dogodkov iz časa fašizma ter druge svetovne vojne.² Gorico so 1. maja 1945 osvobodile partizanske enote, ki so v mesto prišle le nekaj ur pred zavezniško vojsko. Po dobrem mesecu skupnega delovanja v mestu, ki so ga zaznamovala vse večja trenja med osvoboditelji, so se morale s podpisom Beograjskega sporazuma jugoslovanske enote 12. junija 1945 umakniti iz mesta. Sporazum je vzpostavil razdelitev območja Julijske krajine in ustanovitev dveh con – cono A, v kateri je bila tudi Gorica, je upravljala anglo-ameriška vojaška uprava, cono B pa Vojaška uprava Jugoslovanske armade. Namen razdelitve je bila določitev pripadnosti tega ozemlja, ki bi bila dosežena z mednarodno mirovno konferenco. Območje je postalo eno od točk hladne vojne, saj je v novih mednarodnih razmerah postalo jasno, da bo nova meja hkrati tudi ideološka meja. Mednarodna komisija je spomladi 1946 na terenu preučevala narodnostna razmerja, pridobljene podatke pa je uporabila za določitev razmejitve med Italijo in Jugoslavijo.³ To je februarja 1947 definiral pariški mirovni sporazum, ki pa je pustil številna odprta vprašanja, kar se je v največji

1 Ana Skerlovnik Štrancar, *Stezi, ki so včasih bile: zgodovinski krožek OŠ Milojke Štrukelj, Nova Gorica: 1982/83–2007/08* (Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 2009), 15, 16, Priloga.

2 Milica Kacin Wohinz in Jože Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000* (Ljubljana: Nova revija, 2000). Jože Šušmelj, *Trpko sosledstvo: nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946–2001* (Trst: ZIT, SKGZ, 2009). Nevenka Troha, »Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letoma 1954 in 1990«, v: Gorazd Bajc, ur., *Na oni strani meje: slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866–2004* (Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004), 141–66.

3 Cvetko Vidmar, *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja: oris Zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju: (od 12. junija 1945 do 15. septembra 1947)* (Nova Gorica: Goriški muzej, 2009).

meri odražalo v vzpostavitvi Svobodnega tržaškega ozemlja, obe državi pa sta ureditev dojemali kot začasno rešitev. Na Goriškem je meja presekala tradicionalne upravne razmere, ki so obstajale več stoletij, s tem pa močno vplivala na lokalno družbeno, kulturno in gospodarsko dinamiko. Ponekod je pretrgala družinske stike, dostope do nepremičnin ali obdelovalnih površin, zdravstvenih ustanov, šol. Na italijanski strani Goriške je ostala relativno številčna slovenska skupnost (18.000), ki se je v povojnih okoliščinah soočila s številnimi napadi in pritiski iz italijanskega okolja.⁴ Regionalno, skoraj tisoč let staro središče Gorica, je bilo priključeno Italiji, meja pa je potekala neposredno na vzhodnem robu mesta. Z novo ureditvijo je mesto izgubilo velik del svoje vloge in pomena, saj je kar 92 odstotkov predvojne Goriške pokrajine, katere sedež je Gorica bila, pripadlo Jugoslaviji.⁵ Hkrati je celoten severnoprimorski prostor, priključen matični domovini, izgubil svoje središče, kar je posledično vodilo v izgradnjo Nove Gorice. Mesto se je razvilo na solkanskem polju, neposredno ob novi državni meji in s tem ob Gorici. Gradnja se je pričela ob koncu leta 1947, uradno pa je naselje postalo mesto pet let kasneje. V naslednjih desetletjih je prišlo do njegove hitre širitve in razvoja v upravno, kulturno, izobraževalno ter gospodarsko središče severnoprimske regije.⁶ Razmere ob meji, s katero ni bila zadovoljna nobena stran, so se razvijale tudi v sozvočju z globalnimi dejavniki. Predvsem v prvem desetletju po drugi svetovni vojni je bila nova državna meja v veliki meri neprepustna in izredno nadzorovana, prostor pa so zaznamovali napetosti, sovražno razpoloženje, grožnja vojaškega spopada med državama in pogoste emigracije, predvsem iz Jugoslavije v Italijo.⁷

Do postopnih sprememb je prišlo z Informbirojem oziroma prelomom med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, leta 1948. Dogodek je vodil v zbližanje med Jugoslavijo in Zahodom, omogočil pa je tudi otopletev odnosov in pričetek neposrednih pogajanj z Italijo o mejni ureditvi.⁸ Napetosti so deloma popustile po sprejetju Londonskega memoranduma leta 1954 in Videmskega sporazuma, ki je sledil leto kasneje. Prvi je ukinil Svobodno tržaško ozemlje ter uredil vprašanje razmejitvene črte med Italijo in Jugoslavijo, pri čemer prva dokumenta ni ratificirala in je tolmačila, da razmejitvena črta ne predstavlja dokončne meje med državama. Memorandum je poleg tega urejal narodne pravice slovenske skupnosti v Italiji in italijanske v Jugoslaviji. Videmski sporazum, podpisan avgusta 1955, je urejal maloobmejni promet, z namenom olajšanja življenja obmejnega prebivalstva. Veljal je za 10-kilometrski obmejni pas, za osebni promet in prenos blaga pa je uvedel prepustnice.⁹ Sporazum je sprostil pretok oseb čez

4 Kacin Wohinz in Pirjevec, *Zgodovina Slovencev*, 121–27.

5 Jože Šušmelj, »Odpiranje meje: sodelovanje med Novo Gorico in Gorico,« v: Zoltan Jan, ur., *Nova Gorica - Gorica: izzivi in možnosti sobivanja: zbornik*, (Nova Gorica: Mestna občina, 1997), 9.

6 Tomaž Vuga, *Projekt: Nova Gorica* (Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije, Založba ZRC, 2018), 16–27.

7 Jože Pirjevec, Gorazd Bajc in Borut Klabjan, ur., *Vojna in mir na Primorskem: Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954* (Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005).

8 Jože Pirjevec, »Trst je naš!«: *boj Slovencev za morje* (Ljubljana: Nova revija, 2007), 388–409.

9 Nevenka Troha, »Slovenci v Italiji,« v: Jasna Fischer et al., ur., *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1226, 1227.

mejo, pozitivno vplival na zmanjšanje političnih napetosti ob njej, izboljšal življenjski standard in omogočil lažje povezovanje na različnih ravneh. V kasnejših desetletjih je bil sporazum še večkrat obnovljen in razširjen.¹⁰ Oba sporazuma sta omogočila normalizacijo diplomatskih odnosov in dala podlago za vzpostavitev sodelovanja med državama.¹¹

V novih razmerah so se pričeli vzpostavljati stiki in sodelovanje tudi na regionalni in medkrajevni ravni. V okviru obmejnih in čezmejnih dinamik sta imeli specifično vlogo Gorica in Nova Gorica. Obe središči sta se razvijali v različnih okoljih, a je postopna otoplitev vplivala tudi na odnose njunih političnih predstavništev in prebivalstva ter na razvoj gospodarstva in drugih družbenih dejavnikov.¹² Stiki so se najprej razvijali v povezavi s skupnimi vprašanji (npr. oskrba z vodo, železniška povezava).¹³ Leta 1965 je v Novi Gorici potekalo prvo uradno srečanje delegacij obeh občin. Namenjeno je bilo predvsem reševanju skupnih, vsakodnevnih težav, vezanih na gospodarska vprašanja, telekomunikacijske in prometne povezave, trgovino ter infrastrukturo. Rezultat tega in številnih nadaljnjih srečanj je bil v javnem prostoru viden predvsem v poglobitvi sodelovanja na področju kulture (razstave, nastopi pevskih zborov in dramskih skupin) ter športa (kolesarsko tekmovanje *Giro d'Italia*, atletski mitingi).¹⁴

Tudi v nadaljnjih letih so se stiki krepili, novo poglavje v povezovanju pa so predstavljali leta 1975 podpisani Osimski sporazumi, ki so uredili mednarodno priznanje in določitev jugoslovansko-italijanske meje. Dotedanja demarkacijska mejna črta, določena z Londonskim memorandumom o soglasju, se je z manjšimi popravki spremenila v državno mejo. Pogajanja so potekala v tajnosti, sporazum pa sta v kraju Osimo pri Anconi podpisala zunanja ministra obeh držav. Med dokumenti sta bili tudi pogodbi o natančnem poteku meje in o pospeševanju gospodarskega sodelovanja med državama. Sporazum je v veljavo stopil marca 1977 in dokončno zaključil mejno vprašanje med Italijo in Jugoslavijo.¹⁵ Šlo je za enega ključnih elementov pri stabilizaciji razmer v obmejnih območjih, omogočil pa je tudi vzpostavitev »najbolj odprte meje v Evropi«, kot so jo številni imenovali.¹⁶ Po sprejetju sporazumov se je bistveno razširilo sodelovanje med Gorico in Novo Gorico.¹⁷ Predstavništvi obeh mest sta med drugim ustanovili več skupnih komisij, katerih namen je bil poglobljeno in samoiniciativno spodbujanje raznovrstnih oblik čezmejnega sodelovanja. Oblikovane so bile komisije za gospodarsko sodelovanje, za urbanizem in varstvo okolja, za vodno gospodarstvo in plinovod, za tisk in informacije, ter vsebinsko široko zasnovana komisija za kulturo, izobraževanje in mladinska ter športna vprašanja. Komisije so v naslednjih letih

10 Zdenko Čepič, »Čez mejo: prehajanje jugoslovanske državne meje 1945–1970,« v: Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec in Božo Repe, ur., *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja* (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete), 671–74.

11 Troha, »Slovenci v Italiji,« 1226.

12 Zoltan, *Nova Gorica - Gorica*.

13 Šušmelj, »Odpiranje meje,« 11, 12.

14 Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 92–95.

15 Viljenka Škorjanec, »Ob tridesetletnici Osimskih sporazumov,« *Zgodovinski časopis* 60, št. 3/4 (2006): 437–46.

16 Božo Repe, »Italijansko-jugoslovanska meja po drugi svetovni vojni: prehodi meje, turizem, nakupovanje, tihotačenje,« v: *Nečakov zbornik*, 683.

17 Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 165–208.

Slika 1: Nova Gorica in Gorica na razglednici, poslani leta 1972

Hrani: Goriška knjižnica Franceta Bevka, Zbirka razglednic

opravile pomembno delo za razvoj in približevanje čezmejnega goriškega prostora. Povezovanje z Gorico je bilo v novogoriškem okolju videno kot pozitivno za razvoj intelektualnega prostora, kulture in višjega družbenega standarda.¹⁸ Komisija za kulturo, izobraževanje in mladinska ter športna vprašanja se je usmerila predvsem v povezovanje različnih družbenih skupin, z organiziranjem čezmejnih srečanj, dogodkov in drugih vrst tvornega sodelovanja, v obliki stikov mladine in pedagoškega kadra ter priprave razstav, pevskih in dramskih prireditev in športno-rekreativnih manifestacij.¹⁹ Ravno slednje so imele z množično udeležbo posebno vlogo pri sodelovanju in krepitevi vezi med mestoma.

Ideja in okoliščine, ki pripeljejo do izvedbe Pohoda prijateljstva

Na športno-rekreativnem področju so se prve čezmejne pobude za sodelovanje pojavile kmalu po podpisu Videmskega sporazuma. V začetnem obdobju je šlo

¹⁸ Šušmelj, »Odpiranje meje,« 26–28.

¹⁹ Ibidem, 17, 18.

predvsem za povezovanje med slovenskimi in zamejskimi športnimi skupinami na področju nogometa, košarke ali odbojke. Veliko tovrstnih pobud je temeljilo na osebnih poznanstvih med trenerji ali športnimi in drugimi funkcionarji.²⁰ S postopnim odpiranjem meje, predvsem pa po pričetku uradnega sodelovanja med občinama oziroma po letu 1965, je prišlo do počasne vzpostavitve sodelovanja tudi med italijanskimi in slovenskimi športnimi organizacijami in klubi. Tega leta je v Novi Gorici potekal atletski troboj med Atletskim klubom Gorica, športnim združenjem Bor iz Trsta in *Associazione Sportiva Torriana* iz Gradišča ob Soči. Omeniti velja tudi atletski troboj z udeležbo iz Gorice, Nove Gorice in Celovca, ki je bil na Goriškem organiziran med letoma 1972 in 1983.²¹ Predvsem po podpisu Osimskih sporazumov so se takšni dogodki pojavljali še pogosteje. Z določitvijo meje je prihajalo tudi do nekaterih drugih idej. Italijanska stran je leta 1978 podala ambiciozen predlog o izgradnji skupne večnamenske dvorane na meji, ki bi služila predvsem za pripravo športno-rekreativnih in kulturnih dogodkov obeh mest. Za njeno lokacijo je bila predvidena mejna črta med Solkanom in novogoriško železniško postajo. Vhoda v dvorano bi bila tako s slovenske kot italijanske strani, državna meja pa bi potekala po sredini objekta. Novogoriška stran je idejo podprla, a do njene uresničitve ni prišlo zaradi negativnega mnenja jugoslovanskih varnostnih organov. Kot glavni razlog se je izpostavljala bojazen, da bi se prostor uporabljal za tihotapljenje.²² Krepile so se številne uradne, neuradne, redne ali občasne oblike tovrstnega sodelovanja, ki so poleg športno-rekreativnega namena s seboj nosile tudi ideje o krepitvi medsosedskih oziroma čezmejnih odnosov med prebivalstvom obeh mest. Nataša Nakrst je poudarila štiri osrednje oblike športno-rekreacijskega sodelovanja. Šlo je za velike skupne manifestacije v organizaciji obeh mest, društveno in klubsko sodelovanje, šolske športne prireditve ter dogodke, ki so jih pripravljale športne zveze ali zavodi oziroma društva.²³ Med množičnimi skupnimi manifestacijami je posebej izstopal Pohod prijateljstva, prvi takšen tradicionalni dogodek, ki je potekal med letoma 1976 in 1992 v sedemnajstih izvedbah, sprožil pa je tudi številne druge, podobne prireditve na obmejnem območju.

Ideja o množičnem pohodu in predlog za sodelovanje med obema mestoma sta prišla z italijanske strani. Podal ju je profesor na salezijanskem mladinskem zavodu *San Luigi* (Alojzijevišču), Sergio Dall'Antonio, delegat in ustanovitelj društva *Turismo giovanile sociale isontino* (TGSI, Posoški družbeni mladinski turizem). Društvo je bilo ustanovljeno 15. maja 1975, z idejo o povezovanju mladih v okviru razstav, taborjenj, športnih dogodkov in izletov. Kot glavni cilj si je zadalo »pospeševati srečanja mladih

20 Elizabeta Miška, *65 let športnega utripa, dejavnosti in uspehov: Osnovna šola Nova Gorica, Osnovna šola Milojke Štrukelj Nova Gorica, Podružnična šola Ledine* (Nova Gorica: Osnovna šola Milojke Štrukelj, 2016), 24. Vojko Orel, intervjujal avtor, Vrtojba, Slovenija, 13. 1. 2025.

21 Vojko Orel, »Pogled na čezmejno sodelovanje v tekmovalnem in rekreativnem športu z naše strani«: prispevek na konferenci *Šport v regiji Furlanija Julijska krajina in v okviru državnega, mednarodnega, šolskih in turističnih programov* (Gorica, Nova Gorica, 2004).

22 Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 184.

23 Nataša Nakrst, »Nova in 'Stara' Gorica, mesto sožitja in nasprotij na področju telesne kulture« (diplomska naloga, Ljubljana: Fakulteta za šport, 1986), 75.

generacij z namenom, da se razvije med njimi čut sodelovanja in prijateljstva«. ²⁴ Množični pohodi so na italijanski strani v sedemdesetih letih 20. stoletja postali priljubljeni predvsem zaradi druženja in rekreacije. Takšni dogodki so bili tudi zgled za idejo, ki jo je Dall'Antonio poslal slovenski strani. ²⁵ Na predsednika skupščine Občine Nova Gorica, Jožeta Šušmelja, je 9. januarja 1976 naslovil pismo, v katerem je predlagal, da bi v skupni režiji organizirali netekmovalni pohod za mlade, ki bi potekal po ulicah Gorice in Nove Gorice. Dogodek je označil kot za »mladi rod nepozaben primer sprostitev in prijateljstva«. Za datum izvedbe je predlagal 11. april 1976. ²⁶ Slovenska stran oziroma skupščina Občine Nova Gorica se je z dopisom seznanila marca 1976 in je, po razgovoru s Socialistično zvezo v Ljubljani ter pridobitvi njenega mnenja, 10. marca sprejela sklep o podpori projektu. Komunikacijo z italijanskimi partnerji je vodil tajnik Občinske zveze telesnokulturnih organizacij Nova Gorica (ZTKO) Emil Hvalica, ki je kasneje postal odgovorna oseba na slovenski strani. ²⁷ Šušmelj je ob tem poudaril, da so se o organizacijskih vprašanjih trase, prehoda meje in nekaterih drugih vidikov uskladili na občinskih ravneh obeh mest, brez iskanja soglasja pri republiških oblasteh v Ljubljani. Slovenska stran je v sodelovanju videla priložnost, da v institucionalne čezmejne povezave množično vključi tudi mladino. ²⁸ Prvi pohod je potekal 11. aprila 1976 z velikim uspehom in odmevom, ²⁹ kar je tlakovalo pot nadaljnjim izvedbam, ki so pomembno zaznamovale prostor vse do začetka devetdesetih let 20. stoletja.

Organizacija in potek pohodov

Za izvedbo dogodkov je bil zadolžen TGSI, ob podpori ZTKO. Na vsaki strani meje sta se vzpostavila organizacijska in častna odbora, ki sta se po ureditvi vseh obveznosti v obeh mestih dogovorila o poteku dogodka in razdelitvi nalog. V odbore so bile vključene predvsem osebe iz lokalnih političnih, družbenih in športnih institucij. ³⁰ Po uskladitvi vseh deležnikov z obeh strani meje je stekla priprava za izvedbo projekta, ki je bila zahtevna tako z organizacijskega kot tudi finančnega vidika. Šlo je za množično prireditev, ki je potekala po ulicah dveh mest in je na dveh lokacijah prečkala državno mejo. V ta namen je bilo treba pridobiti soglasja za odprtje meje, Uprava za javno varnost pa je na jugoslovanski strani poleg tega skrbela še za zavarovanje križišč na trasi pohoda in za vzdrževanje reda ob progi. ³¹ Na prehodu meje v Novi Gorici, kjer se stikata Erjavčeva ulica in *Via San Gabriele*, so morali pred izgradnjo mejnega prehoda, do leta 1980, vsakokrat odstraniti žičnato ograjo. ³² Projekt se je financiral iz različnih

²⁴ SI PANG 683, t. e. 72.

²⁵ Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 77.

²⁶ SI PANG 683, t. e. 72.

²⁷ Ibid.

²⁸ Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 165, 166.

²⁹ »Nad 1.500 deklet in fantičev je hodilo in teklo po ulicah Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 13. 4. 1976, 3.

³⁰ *10a marcia dell'amicizia: Gorizia - Nova Gorica*, 21. aprile 1985, 2, 3.

³¹ SI PANG 683, t. e. 72.

³² Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 139.

virov: prijavnin, prispevkov organizacij združenega dela, javnih sredstev in sponzorskih sredstev, ki so jih prispevala različna slovenska in italijanska podjetja. Z njimi so organizatorji med drugim krili stroške refundacije dela vpisnin, spremljevalnega kulturno-zabavnega programa, okrepčil ob trasi in dogodka na koncu, tehnične elemente (označevanje, redarstvo, okrasitev), reševalno vozilo ter dežurno zdravstveno ekipo, radio zveze, pokale in priznanja ter promocijski material. Dogodek so promovirali s plakati, brošurami ter časopisnim in radijskim poročanjem.³³

Za preglednejšo izvedbo dogodkov so organizatorji postavili posebna pravila, ki se z leti niso veliko spreminjala. Na pohod so se lahko prijavili mladi do dopolnjenega 17. leta starosti. Sodelovali so lahko tudi spremljevalci in spremljevalke (ena oseba na deset mladih) ter vodje organiziranih skupin, odgovorni za sodelujoče mladoletne osebe. Spodbujalo se je prijave čim večjih skupin, tako v okviru šol kot društev. Organizatorji so poslali razpis vodstvom šol in športnim društvom, z namenom množične promocije ter vključitve otrok in mladih na dogodek. Sledil je vpis, ki se je izvajal po posameznih šolah, društvih ali pa v lastni režiji na posebej določenih točkah. Vsaka od udeležениh oseb, ki je vplačala vpisnino, je prejela poseben kartonček, ki je imel več funkcij. Služil je kot dokazilo za sodelovanje na dogodku, legitimacija in potrdilo za prehod državne meje. Tako so se poenostavile tudi formalnosti pri prehodu meje.³⁴ Žigosali so jih na dveh slovenskih in dveh italijanskih kontrolnih točkah, ki so bile razporejene na progi. Z eno izjemo, 12. pohodom, ki je potekal 10. maja 1987, so bili vsi preostali izvedeni v mesecu aprilu. Potekali so v vsakem vremenu in v celotnem obdobju, med letoma 1976 ter 1992, ni bilo nobene odpovedi, slabše vreme pa je, sodeč po medijskih zapisih, le v manjši meri vplivalo na udeležbo.³⁵ Trasa pohoda se je glede na posamezne izvedbe nekoliko spreminjala, a je v začetku ohranjala dolžino 11 km, kasneje pa 12 km. Prvi pohod je imel start in cilj na goriškem gradu.³⁶ Naslednje leto je ti vlogi prevzel osrednji goriški trg Travniki (*Piazza Vittoria*).³⁷ V kasnejših primerih se je pohod vedno začel na tem mestu, zaključil pa pri TSGI, v ulici Don Bosco.³⁸ Mejo so udeleženci in udeleženke prečkali na dveh točkah – prvič na že omenjenem stiku Erjavčeve ulice in ulice *San Gabriele*, drugi prehod meje, pri vračanju iz Slovenije v Italijo, pa je potekal čez mejni prehod Solkan. Celotno progo naj bi prehodili v treh urah. Vsi, ki so premagali celo traso oziroma dobili vse štiri žige na kontrolnih točkah, so na cilju prejeli obrok (testenine), ki ga je pripravila enota italijanske vojske, in spominsko medaljo.³⁹ Na medaljah so bile upodobitve različnih simbolov obeh mest (npr. Pacassijev vodnjak na Travniku in Rusjanov spomenik v Novi Gorici).⁴⁰ Organizirane skupine z več kot 25 osebami so sodelovale v žrebanju za posebne nagrade, pokal pa sta prejeli največja slovenska in italijanska skupina.⁴¹

33 SI PANG 683, t. e. 72.

34 Ibid.

35 »Nad 5.000 ljudi na pohodu po ulicah Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 15. 4. 1986, 8.

36 »Nad 1.500 deklet in fantičev je hodilo in teklo po ulicah Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 13. 4. 1976, 3.

37 SI PANG 683, t. e. 72.

38 Ibid.

39 Ibid.

40 Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 167.

41 SI PANG 683, t. e. 72.

Slika 2: Kartonček za legitimacijo pri prehodu meje

**TURISMO GIOVANILE
E SOCIALE ISONTINO
T G S I**

17 aprile 1977
aprila

MARCIA DELL'AMICIZIA

GORIZIA

NOVA GORICA

NOVA GORICA

GORIZIA

POHOD PRIJATELJSTVA

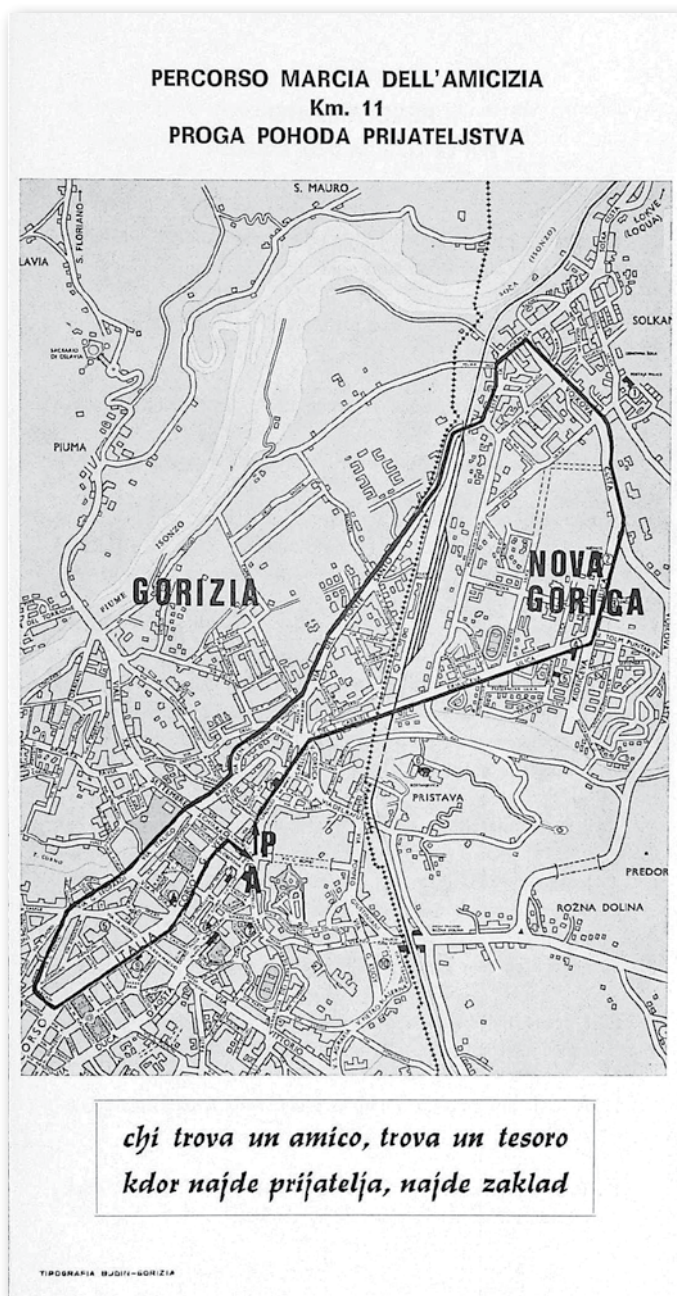
**TELESNOKULTURNA
SKUPNOST
NOVA GORICA**

NOVA GORICA

CONTROLLI - VIZUM

Slika 3: Trasa druge izvedbe Pohoda prijateljstva leta 1977

Udeležba na pohodih

Po prvotnih idejah je bil pohod namenjen le mladoletnim osebam, a so se pravila sčasoma, predvsem zaradi priljubljenosti in vse bolj množične udeležbe, zrahljala, kar je spremenilo starostno strukturo. Vse več udeleženi oseb je bilo odraslih. Najprej so se pričeli vključevati starši otrok, kasneje pa še številni drugi.⁴² Organizatorjem je že prvo leto uspelo doseči množično udeležbo. Po podatkih, ki jih je navedel *Primorski dnevnik*, je leta 1976 na pohodu sodelovalo okoli 1500 mladih, skupaj s spremljevalnim osebjem. Označili so ga za »izredno uspelo prireditev«.⁴³ S tem so bili postavljeni temelji za nadaljnjih šestnajst pohodov, ki so pri goriški in novogoriški javnosti dobili veliko simpatij ter podpore. Z vsako izvedbo je odziv skupnosti rasel, prireditev pa se je do sredine osemdesetih let 20. stoletja razvila v največji čezmejni organiziran dogodek na Goriškem. Udeležba je bila zelo raznolika, množično podporo pa so dogodki imeli tako pri slovenski kot italijanski, deloma pa tudi zamejski skupnosti. V začetku je večina udeležencev in udeleženk prihajala z italijanske strani, med njimi so bile tudi nekatere institucije slovenske manjšinske skupnosti (Slovensko planinsko društvo in Dijaški dom iz Gorice). Ta je bila sicer do dogodka tudi kritična in se ga ni pretirano množično udeleževala, predvsem zato, ker se na pohodih ni smela samostojno uveljavljati.⁴⁴ Prav tako je bila odmaknjena tudi od organizacijskih zadolžitvev, predvsem zaradi narodnostnih in deloma tudi ideoloških razlogov.⁴⁵ Posledično se tudi organizirane zamejske šolske skupine niso redno odločale za sodelovanje na dogodkih.⁴⁶ Številčnejša udeležba šol je v začetnem obdobju umanjala tudi na novogoriški strani.⁴⁷ Še leta 1979 je po poročanju časopisja med okoli 3000 osebami sodelovalo le okoli 500 mladostnikov s spremljevalnim osebjem s slovenske strani.⁴⁸ Skupno število se je do začetka naslednjega desetletja postopoma zvišalo na okoli 6000 oseb, med katerimi jih je bilo okoli 2000 s slovenske strani.⁴⁹ Vrhunec je predstavljal 10. pohod, ki je potekal 21. aprila 1985. Udeležba je presegla 6000 oseb, kar je preseglo tudi organizatorje, ki jim ni uspelo zagotoviti dovoljšnjega števila spominskih kolajn. Številni pohodniki in pohodnice so jih zaradi tega prejeli naknadno.⁵⁰ Število vpisanih kartončkov so prireditelji po tem letu začeli omejevati, saj je tako množična udeležba predstavljala organizacijski izziv. Kljub temu so številni sodelovali brez vpisa.⁵¹ V naslednjih letih je udeležba pričela postopoma upadati, ob zadnji izvedbi se je

42 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 79.

43 »Nad 1.500 deklet in fantičev je hodilo in teklo po ulicah Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 13. 4. 1976, 3.

44 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 80.

45 Urban Orel, »Čezmejne aktivnosti pri odpiranju meje na Goriškem v Jugoslaviji« (seminarska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2018), 8.

46 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 80.

47 Skerlovnik Štrancar, *Steze, k' so včasih*, 13, Priloga.

48 »Nad 3.000 mladih potrdilo prijateljstvo na obmejnem področju Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 24. 4. 1979, 3.

49 »Nad 6.000 ljudi na pohodu prijateljstva,« *Primorski dnevnik*, 19. 4. 1983, 3.

50 Marko Waltritsch, »Pohod prijateljstva Gorica-Nova Gorica potrditev konstruktivnega sožitja ob meji,« *Primorski dnevnik*, 23. 4. 1985, 1.

51 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 79.

pohoda udeležilo okoli 4000 oseb.⁵² Iz opisov prireditev je razvidno, da je bila višja udeležba na italijanski strani, kar je izhajalo iz višjega števila vpisnih kartončkov za goriške udeležence in udeleženke. Vzrok je bila predvsem razlika v ceni vplačane star-tnine. V sredini osemdesetih let 20. stoletja je na jugoslovanski strani na to vplivala visoka inflacija, kar je povzročalo finančno izgubo za dogodek.⁵³

Pri promociji in poročanju so imeli vidno vlogo tiskani, radijski in televizijski mediji z obeh strani meje, ki so dogodek pozitivno ovrednotili.⁵⁴ Pregled tiska z obeh strani meje je pokazal, kar je nekoliko nenavadno, da je o pohodih najaktivneje poro-čal slovenski zamejski časopis *Primorski dnevnik*, ki je redno objavljал vabila in daljša poročila, ob tem pa občasno tudi intervjuje z nekaterimi udeleženci in organizatorji dogodka. Pri tem ni zaslediti, da bi se v besedilih problematizirala vloga oziroma odmik slovenske skupnosti in društev v Italiji od organizacijskih zadolžitvev. *Primorske novice* – regionalni časopis na slovenski strani Goriške, ki je izhajal dvakrat tedensko – so z nekaj izjemami dogodek le omenjale ter na kratko povzemale njegove najpomemb-nejše vidike (npr. namen, število udeležencev in udeleženk). Občasno je o pohodih krajše reportaže ali omembe objavil tudi osrednji slovenski časopis *Delo*.⁵⁵ Manj je bilo poročanja v italijanskem tisku. Osrednji tržaški dnevni časopis, *Il Piccolo*, ki je pokrival tudi Goriško, je o pohodih le redko poročal oziroma dogodku ni posvečal večje pozornosti.⁵⁶

Na dogodkih so večinoma sodelovale organizirane skupine šolske mladine iz različ-nih goriških in novogoriških osnovnih ter srednjih šol ali iz bližnje okolice. Na goriški strani je bila denimo zelo aktivna srednja šola *Scuola Media Guido Favetti*, ki je leta 1984 na dogodek poslala 207 otrok,⁵⁷ štiri leta kasneje pa je poseben pokal na italijanski strani prejel zavod *Don Luigi*, ki je tisto leto sodeloval s 190 otroki.⁵⁸ Izpostavimo lahko tudi sodelovanje 155 deklet iz goriškega uršulinskega zavoda oziroma šole *Sant'Angela Merici*, ki so leta 1978 predstavljale največjo organizirano skupino.⁵⁹ Sodelovala so tudi različna športna društva, na primer *Unione Ginnastica Goriziana*.⁶⁰ Na novogoriški strani se je od drugega pohoda dalje, leta 1977, vzpostavilo vse bolj množično sode-lovanje slovenskih šol (OŠ). Če pogledamo številke za leto 1980 na slovenski strani, lahko vidimo, da se je na pohod v okviru posameznih osnovnih šol prijavilo 451 oseb iz OŠ Šempeter, 390 iz OŠ Milojke Štrukelj Nova Gorica, 128 iz OŠ Solkan, 100 iz OŠ Dobrovo, 61 iz OŠ Kanal, 40 iz OŠ Kozara v Novi Gorici in 26 iz OŠ Dornberk.⁶¹ Tako kot na goriški strani je tudi s te strani redno sodelovalo več športnih društev, kot na primer Partizan iz Nove Gorice, Dornberka in Prvačine.⁶² Iz časopisnega poročanja

52 »Štiri tisoč navdušenih udeležencev,« *Primorski dnevnik*, 26. 4. 1992, 8.

53 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 79, 80.

54 Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 166.

55 »Pohod utrjuje prijateljstvo,« *Delo*, 22. 4. 1985, 1.

56 »Marcia italo-jugoslava,« *Il Piccolo*, 12. 4. 1976, 5.

57 »Več kot 3.000 udeležencev na 9. pohodu prijateljstva,« *Primorski dnevnik*, 1. 5. 1984, 10.

58 »Množičen praznik mladosti in prijateljstva,« *Primorski dnevnik*, 19. 4. 1988, 10.

59 »Več kot tri tisoč mladih po ulicah sosednih mest Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 18. 4. 1978, 3.

60 »Veličasten dokaz prijateljstva ob meji,« *Primorski dnevnik*, 3. 4. 1990, 11.

61 SI PANG 683, t. e. 72.

62 Ibid.

Slika 4: Prečkanje mejnega prehoda na Erjavčevi ulici ob deseti izvedbi Pohoda leta 1985

Vir: SI PANG 104, t. e. 1426

je razvidno, da je v celoti gledano največjo organizirano skupino na pohod poslala OŠ Milojke Štrukelj – okoli 650 udeležencev v letu 1989.⁶³ Sodelovali so tudi otroci iz slovenskih šol v Italiji, denimo OŠ Oton Župančič iz Gorice in šole iz Števerjana, Pevme in Podgore.⁶⁴ Leta 1986 je na 11. izvedbi sodelovalo tudi okoli 40 otrok iz goriške srednje šole Ivan Trinko.⁶⁵ Poleg njih najdemo še nekatera zamejska društva, recimo športno združenje Dom, društvo Naš prapor iz Pevme, fotoodsek Oton Župančič iz Štandreža.⁶⁶ Kot je bilo že povedano, so bile organizirane zamejske šolske skupine manj pogoste.⁶⁷ Poleg mladih so, predvsem od leta 1980 dalje, sodelovali tudi starejši udeleženci in udeleženke,⁶⁸ celo iz upokojenskih vrst.⁶⁹ »Bili so delavci, meščani obeh sestrskih mest, skratka pisana družčina, ki se je veselila lepega dne, prijateljskih srečanj, ne prehudo naporne poti.«⁷⁰ V časopisu *Primorske novice* je novinar Vojko Cuder ob 10. izvedbi

63 »Pohod v znamenju prijateljstva,« *Primorski dnevnik*, 11. 4. 1989, 9.

64 »Nad 3.000 mladih potrdilo prijateljstvo na obmejnem področju Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 24. 4. 1979, 3.

65 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 80.

66 »Več kot tri tisoč mladih po ulicah sosednih mest Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 18. 4. 1978, 3.

67 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 80.

68 Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 168.

69 »Že 13. pohod prijateljstva,« *Primorske novice*, 19. 4. 1988, št. 30, 1.

70 Vojko Cuder, »Manifestacija miru in prijateljstva,« *Primorske novice*, 23. 4. 1985, 15.

Slika 5: Udeleženske in udeleženci pohoda leta 1985

Vir: SI PANG 104, t. e. 1426

pohoda izpostavil tudi najstarejšega udeleženca, 89-letnega Adolfa Vugo iz Gorice.⁷¹ Ob omenjenih lokalnih institucijah in prebivalstvu pa se v časopisju pojavljajo omembe udeležbe oseb iz Ljubljane, Postojne, Švice, Benetk, Koroške, Lombardije, Hrvaške in še številnih drugih območij, ki so jih takšni rekreativni dogodki ter možnost prestopa državne meje brez dokumentov privabljali na Goriško.⁷² Pohodov so se udeleževale tudi organizirane skupine otrok iz občine San Vendemiano, s katero je bila od leta 1973 dalje pobratena novogoriška občina.⁷³ Na sedemnajstih dogodkih je, po nekaterih podatkih, skupno sodelovalo več kot 55.000 oseb.⁷⁴

Množična udeležba ni bila značilna le za trase, ampak tudi za prostor ob njih. Pohode je spremljalo večtisočglavo občinstvo, ki je spodbujalo udeležence in udeleženke. Največ se jih je zbralo tam, kjer je pohod prvič prečkal državno mejo.⁷⁵ Del dogodkov je bil tudi bogat kulturni program, ki je spremljal nastopajoče na startu, ob

⁷¹ Ibid., 15.

⁷² »Nad 3.500 mladih z obeh strani meje na drugem ‚Pohodu prijateljstva‘,« *Primorski dnevnik*, 19. 4. 1977, 3. »Nad 3.000 mladih potrdilo prijateljstvo na obmejnem področju Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 24. 4. 1979, 3. »Nad 6.000 udeležencev iz več krajev na pohodu po ulicah sosednih mest,« *Primorski dnevnik*, 12. 5. 1987, 8.

⁷³ »Nad 1.500 deklet in fantečev je hodilo in teklo po ulicah Gorice in Nove Gorice,« *Primorski dnevnik*, 13. 4. 1976, 3.

⁷⁴ Orel, »Pogled na čezmejno.«

⁷⁵ Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 166.

progi in na cilju dogodka. Oblikovale so ga različne telovadne in folklorne skupine, mažoretke, godbe na pihala ter pevski zbori.⁷⁶

Družbeni pomen Pohodov prijateljstva

Pomen takšnih množičnih manifestacij je bil večplasten. Glavni cilj je poudaril že Sergio Dall'Antonio, v dopisu, ki ga je v začetku leta 1976 poslal v Novo Gorico. S pohodom je želel doseči pospeševanje »srečan mladih generacij z namenom, da se razvije med njimi čut sodelovanja in prijateljstva«.⁷⁷ Organizatorji so temu cilju dosledno sledili, kar je razvidno iz pozivov, raznovrstnih gradiv in javnih izjav.⁷⁸ Šlo je za pomemben element v povezovanju in otoplitvi odnosov med mestoma na meji, katere status je bil formalno urejen le leto dni pred prvo izvedbo pohoda. Kljub nadaljnji striktni mejni kontroli in omejitvam so takšni dogodki pomembno vplivali na preseganje predsodkov, nepoznavanja in nezaupanja, ki so izhajali iz bližnje preteklosti. Vključevanje mladih – naslednje, manj obremenjene ali celo neobremenjene generacije, ki bi v prihodnosti gradila mostove v čezmejnem prostoru, je bilo še posebej pomembno. Tudi v časopisu je bil že pri prvi izvedbi prepoznan pomen pohoda za obe mesti, ki ga je neznani dopisnik označil kot »izreden dogodek, saj bomo prvič prisostvovali tako množični manifestaciji mladink in mladincev«.⁷⁹ Ob deseti izvedbi je Primorski dnevnik pohod označil za »potrditev konstruktivnega sožitja ob meji«.⁸⁰ Marko Waltritsch je ob tem dodal, da ravno dogodki, kot je Pohod prijateljstva, »ustvarjajo čezmejno prijateljstvo in sožitje« ter potrjujejo tezo o »najbolj odprti meji v Evropi«.⁸¹ Leta 1986 je predsednik Zveze telesnokulturnih skupnosti Nova Gorica, Dominik Soban, v intervjuju za *Primorski dnevnik* v zvezi s pomenom pohoda poudaril: »Mi ocenjujemo te pobude kot pomemben prispevek k utrjevanju prijateljstva med ljudmi, ki živijo ob meji. Take in podobne prireditve veliko prispevajo, da se med nami bolje spoznamo in da premagujemo ovire jezikovnega in drugačnega značaja.«⁸² Šolska mladina z obeh strani meje se je na pohodu pomešala med sabo, izmenjala kontakte, ustvarila nova poznanstva ter bolje spoznala sovrstnike in sovrstnice iz neposrednega sosedstva. Ta oblika spoznavanja je imela veliko vlogo pri zbliževanju mest, preseganju predsodkov in krepitvi odnosov na vseh družbenih ravneh.⁸³ Motivacijo za udeležbo je predstavljal tudi prost prehod meje brez nadzora, ki se je sicer striktno izvajal. Prvič je bilo omogočeno, da se je meja lahko prečkala brez potnega lista ali prepustnice.⁸⁴

76 Waltritsch, »Pohod prijateljstva«, 1.

77 SI PANG 683, t. e. 72.

78 Ibid.

79 »Na stotine mladih na jutrišnjem pohodu«, *Primorski dnevnik*, 10. 4. 1976, 3.

80 Waltritsch, »Pohod prijateljstva«, 1.

81 Marko Waltritsch, »Prijateljski pomen današnjega pohoda Gorica - Nova Gorica«, *Primorski dnevnik*, 21. 4. 1985, 2.

82 Rudi Pavšič, »Stiki z zamejstvom so dobri«, *Primorski dnevnik*, 13. 4. 1986, 11.

83 »Množičen praznik mladosti in prijateljstva«, *Primorski dnevnik*, 19. 4. 1988, 10.

84 Vojko Orel, »Športna zveza Slovenije, Javni zavod za šport Nova Gorica,« v: Mitja Rupel, ur., *Korak naprej: Slovenci v goriški čezmejni regiji* (Trst: Slovenski raziskovalni inštitut, 2004), 97.

Slika 6: Podelitev pokala eni od največjih skupin, ki so sodelovale na četrti izvedbi Pohoda prijateljstva leta 1979

Vir: SI PANG 104, t. e. 1425

Pohodi so imeli deloma tudi politično konotacijo in so simbolno izražali sodelovanje med obema mestoma na najvišji ravni. Na to kažejo organizacijski odbori, v katerih so bili večinoma občinski politični predstavniki. Ti niso sodelovali le pri organizaciji, ampak so bili tudi redni udeleženci pohodov. Župana obeh mest sta trase večkrat prehodila skupaj, s čimer sta tudi simbolno pokazala prijateljstvo in povezovanje med Gorico in Novo Gorico. Predstavnikom obeh občin je pripadla tudi zaključna beseda ob podelitvi priznanj pohoda, kjer so še poudarili pomen in vlogo dogodkov. Na sklepnih prireditvah ob 13. pohodu je bilo tako izpostavljeno, da dogodek predstavlja jamstvo za »sodelovanje med mestoma, ki želita skupaj korakati v bodočnost«. ⁸⁵ Navezavo na politične razmere je pohod izkazoval tudi v nekaterih drugih oblikah. Takšno konotacijo je imel osmi pohod, ki je potekal 17. aprila 1983, saj je hkrati deloval tudi kot manifestacija za odprto mejo, ko so jugoslovanske oblasti zaradi uvedbe depozita omejile število prehodov. ⁸⁶ 8. aprila 1990 so v času tranzicije v Sloveniji potekale prve demokratične volitve. Teden dni pred tem je potekala petnajsta izvedba Pohoda prijateljstva, v okviru predvolilne kampanje pa so se dogodka udeležili tudi nekateri vidni slovenski politiki, ki so si na ta način želeli zagotoviti dodatno podporo. Med

⁸⁵ »Množičen praznik mladosti in prijateljstva,« *Primorski dnevnik*, 19. 4. 1988, 10.

⁸⁶ Šušmelj, *Sodelovanje dveh mest*, 168, 169.

pohodniki so bili tako tudi kandidat Zveze komunistov Slovenije – Stranke demokratične prenovе za položaj predsednika republike Milan Kučan, predsednik Zveze komunistov Slovenije – Stranke demokratične prenovе Ciril Ribičič, podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Živko Pregl, Borut Pahor in še nekateri drugi. Spremljali so jih številni podporniki in podpornice.⁸⁷

Pohod je potekal še v dveh izvedbah, zadnjič leta 1992, po osamosvojitvi Slovenije. Na startu sedemnajste izvedbe se je po poročanju *Primorskega dnevnika* zbralo nekaj več kot 4000 udeležencev in udeleženk.⁸⁸ Naslednje leto je TGSI odstopil od organizacije, s čimer je ugasnil tudi Pohod prijateljstva.⁸⁹ Šušmelj je kot razlog za to izpostavil korupcijsko afero, ki je leta 1993 pretresla goriško občino in je vodila tudi v odstop župana Erminia Tuzzija. Vzpostavljena je bila komisarska uprava občine, ki je omejila mednarodne aktivnosti le na najnujnejše in protokolarne, zaradi česar je pohod odpadel, kasneje pa ni bil obnovljen.⁹⁰

Pomen pohoda je presegel povezovanje obeh obmejnih mest. Hkrati je deloval tudi kot model in vzpodbuda za številne druge sorodne dogodke, ki so povezovali šport oziroma rekreacijo in čezmejno druženje ter povezovanje tako na Goriškem kot tudi na nekaterih drugih območjih italijansko-jugoslovanske meje. Neposredno je bil povezan s Kolesarjenjem prijateljstva (*Pedaland in amicizia*). Ideja in predlog, ki sta nadgradila Pohod prijateljstva, sta prišla s slovenske oziroma novogoriške strani. Organizacijo je prevzela ZTKO, ob sodelovanju TGSI in Združenja slovenskih športnih društev v Italiji (ZSŠDI) iz Gorice. Šlo je za netekmovalno rekreativno kolesarsko prireditev, ki je večinoma potekala oktobra po dveh različnih trasah (20–40 in 80–90 km), ki sta prečkali državno mejo, namenjena pa je bila vsem starostnim skupinam.⁹¹ V nasprotju s Pohodom, so pri organizaciji Kolesarjenja prijateljstva uradno in aktivno sodelovale tudi institucije slovenske skupnosti v Italiji.⁹² Športna prireditev, ki je letno privabljal tudi več kot 2000 ljudi, je še pridodala k prizadevanjem pohoda, kar je ob prvi izvedbi, 24. septembra 1978, poudaril tudi *Primorski dnevnik*: »Množična manifestacija je še enkrat dokazala, da je moč s prijateljskim odnosom rešiti marsikatero oviro na meji in da ni na Goriškem več razloga, da bi se obnavljalo nerazumevanje.«⁹³ Dogodek je bil organiziran šestnajstkrat – leta 1980 je zaradi preslabih vremenskih razmer odpadel, zadnjič pa je bil prirejen leta 1994.⁹⁴

Obe manifestaciji sta v osemdesetih letih 20. stoletja dali zagon nekaterim drugim čezmejnim športno-rekreativnim prireditvam. Leta 1980 je bil na pobudo ZSŠDI organiziran pohod Števerjan–Gonjače–Števerjan, kot spomin na narodnoosvobodilno vojno, njeno obeleževanje in ohranjanje stikov z matično domovino. Potekal

87 »Veličasten dokaz prijateljstva ob meji,« *Primorski dnevnik*, 3. 4. 1990, 11.

88 »Štiri tisoč navdušenih udeležencev,« *Primorski dnevnik*, 26. 4. 1992, 8.

89 Stojan Skubin, intervjujal avtor, Nova Gorica, Slovenija, 13. 1. 2025.

90 Šušmelj, »Odpiranje meje,« 24.

91 Nakrst, *Nova in »Stara« Gorica*, 81–83.

92 Orel, *Čezmejne aktivnosti*, 10.

93 »Nad 1.500 mladih kolesarjev v nedeljo 'odstranilo' za nekaj ur državno mejo,« *Primorski dnevnik*, 26. 9. 1978, 3.

94 Orel, »Čezmejne aktivnosti,« 15, 16.

je vse do leta 2007.⁹⁵ Med letoma 1983 in 1987 je mesta Novo Gorico, Celovec in Gorico združil kolesarski maraton. V letu 1984 je bila prvič organizirana *Panoramica Goriziana* – pohod, ki je povezal Gorico, Novo Gorico, Panovec, Solkan in Sabotin. Organizatorja sta bila *Gruppo Sportivo Marathon* iz Gorice in Športna zveza Nova Gorica. Organiziranih je bilo dvanajst pohodov.⁹⁶ Tradicijo Pohoda prijateljstva je od leta 1995 dalje nadaljevala manifestacija *Vivicittà – Poživimo mesti*, ki je združila rekreativno, 6 km dolgo progo in tekaško oziroma tekmovalno progo v dolžini 12 km. Nastala je na pobudo športnega združenja *Unione Italiana Sport per Tutti*, ob sodelovanju Športne zveze Nova Gorica, ZSŠDI, Športnega društva Mark iz Šempetra pri Gorici in *Gruppo Sportivo Marathon*.⁹⁷ Čezmejne iniciative so zajele tudi druge športne panoge, na primer kajakaštvo (Soška regata/*Regata Isontina*), nogomet, odbojko, košarko, tenis, atletiko, kotalkanje in golf.⁹⁸ Izven goriškega območja lahko izpostavimo pohod *Odprta meja*, ki sta ga leta 1981 prvič organizirali Občina Sežana na slovenski in Občina Dolina (*San Dorligo della Valle*) na italijanski strani. Dogodek, na katerem je bil prehod meje omogočen brez dokumentov, je potekal ob reki Glinščici. V reportaži ob prvi izvedbi je bilo izpostavljeno, da gre za »konkreten primer prijateljstva ob meji, to je delček osimskega duha, ki ga lahko v takem razpoloženju, kot je današnje, uresničujemo na vseh področjih«. ⁹⁹ Pohod je prerasel v tradicionalen dogodek in še danes povezuje prebivalstvo na obeh straneh meje.

Sklep

Tri desetletja po zadnji izvedbi Pohoda prijateljstva je prišlo do ponovnega zagona projekta. Direktorica novogoriškega javnega zavoda za šport Aleksandra Fortin je na tiskovni konferenci avgusta 2022 predstavila njegovo obuditev pod sloganom *2 mesti, 1 srce* in poudarila: »V zavodu smo si zadali cilj, da obudimo nekoč znameniti pohod in generacijam obudimo čas izpred nekaj desetletij.«¹⁰⁰ Kljub temu da so družbene okoliščine v primerjavi z letom 1976 drugačne, je dogodek, ki je bil izveden v letih 2022, 2023 in 2024, privabil veliko število udeležencev, vključili pa so ga tudi v okvir Evropske prestolnice kulture. V letu 2024 se je pohoda udeležilo več kot 2000 oseb vseh starosti.¹⁰¹

Če se vrnemo nazaj v leto 1976, lahko poudarimo pomen in vlogo, ki so ju Pohodi prijateljstva imeli pri utrjevanju vezi med Gorico in Novo Gorico. Pobuda je prišla z italijanske strani, ob trdni podpori in sodelovanju slovenske oziroma jugoslovanske strani. Pomembno je omeniti tudi to, da je do dogovora prišlo na lokalni ravni, z

95 Aleks Simčič, Analiza športnega turizma v Goriških brdih od leta 1991 do 2009 in možnosti razvoja (diplomska naloga, Ljubljana: Fakulteta za šport, 2010), 40.

96 Orel, »Čezmejne aktivnosti«, 15.

97 Vili Prinčič, »Prireditve pozivila in povezala mesti: Gorica - Nova Gorica«, *Primorski dnevnik*, 15. 4. 1997, 13.

98 Orel, »Pogled na čezmejno.« Orel, »Športna zveza«, 95–98.

99 »Skozi Glinščico brez meje do Beke veselo, prijateljsko, z jasnimi cilji,« *Primorski dnevnik*, 25. 3. 1981, 4.

100 Mitja Marussig, »Legendarni pohod se vrača,« *Primorske novice*, 30. 8. 2022, 6.

101 Mitja Marussig, »Goričani znova množično na Pohod prijateljstva,« pridobljeno 21. 4. 2024, <https://primorske.svet24.si/2024/04/21/foto-goricani-znova-mnozicno-na-pohod-prijateljstv>.

minimalno vključitvijo državnih oziroma republiških oblasti. Občinski upravi sta tudi na ta način gradili večletno postopno zblíževanje obmejnih mest. Pohod je bil organiziran v času blokovskih delitev in ob odmevih travmatičnih dogodkov iz prve polovice 20. stoletja. Ti vidiki so še pridodali k njegovemu pomenu, saj je bil v takšnih okoliščinah otrokom in drugim udeležencem ter udeleženkam omogočen prestop meje brez dokumentov oziroma legitimacije. K pomenu je prispevala tudi množičnost, saj se ga je udeleževalo po več tisoč oseb, večinoma iz lokalnega goriškega prostora, a je možnost, ki jo je ponujal prestop meje, vabila tudi številne iz drugih delov Italije in Jugoslavije. Manj vidna je bila prisotnost slovenske skupnosti v Italiji, ki je italijanski prireditelji niso vključili v organizacijo dogodkov, kar se je posledično odražalo tudi na udeležbi, ki je bila manjša predvsem pri šolskih skupinah. Sedemnajst izvedb Pohoda prijateljstva lahko označimo za eno vidnejših iniciativ čezmejnega povezovanja dveh mest, okolij in narodnih skupnosti. Poleg povezovanja so dogodki spodbujali tudi rekreacijo med širšo javnostjo in predstavljali temelj za številne druge podobne pobude, ki so izšle iz te ideje. Nekatere se lahko pohvalijo z večdesetletno tradicijo in še danes povezujejo mesti.

Viri in literatura

Arhivski viri

Goriška knjižnica Franceta Bevka:

- Zbirka razglednic.

SI PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici:

- PANG 104, Skupščina občine Nova Gorica.
- PANG 683, Občinska zveza telesnokulturnih organizacij Nova Gorica.

Časopisni viri

Delo, 1985.

Il Piccolo, 1976.

Primorske novice, 1988.

Primorski dnevnik, 1976–1992.

Literatura

Cuder, Vojko. »Manifestacija miru in prijateljstva.« *Primorske novice*, 23. 4. 1985.

Jan, Zoltan, ur. *Nova Gorica–Gorica: izzivi in možnosti sobivanja*. Nova Gorica: Mestna občina, 1997.

Kacin Wohinz, Milica in Jože Pirjevec. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija, 2000.

Marussig, Mitja. »Legendarni pohod se vrača.« *Primorske novice*, 30. 8. 2022, 6.

- Miška, Elizabeta. *65 let športnega utripa, dejavnosti in uspehov: [Osnovna šola Nova Gorica, Osnovna šola Milojke Štrukelj Nova Gorica, Podružnična šola Ledine]*. Nova Gorica: Osnovna šola Milojke Štrukelj, 2016.
- Nakrst, Nataša. »Nova in ‚Stara‘ Gorica, mesto sožitja in nasprotij na področju telesne kulture.« *Diplomska naloga*. Ljubljana: Fakulteta za šport, 1986.
- Orel, Vojko. »Športna zveza Slovenije, Javni zavod za šport Nova Gorica.« V: Mitja Rupel, ur. *Korak naprej: Slovenci v goriški čezmejni regiji*, 95–98. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut, 2004.
- Pavšič, Rudi. »Stiki z zamejstvom so dobri.« *Primorski dnevnik*, 13. 4. 1986.
- Pirjevec, Jože, Gorazd Bajc in Borut Klabjan, ur. *Vojna in mir na Primorskem: Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005.
- Pirjevec, Jože. *„Trst je naš!“. boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Prinčič, Vili. »Prireditev poživila in povežala mesti: Gorica - Nova Gorica.« *Primorski dnevnik*, 15. 4. 1997.
- Simčič, Aleks. »Analiza športnega turizma v Goriških brdih od leta 1991 do 2009 in možnosti razvoja.« *Diplomska naloga*. Ljubljana: Fakulteta za šport, 2010.
- Skerlovnik Štrancar, Ana. *Stezice, k' so včasih bile: zgodovinski krožek OŠ Milojke Štrukelj, Nova Gorica: 1982/83–2007/08*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 2009.
- Škorjanec, Viljenka. »Ob tridesetletnici Osimskih sporazumov.« *Zgodovinski časopis* 60, št. 3/4 (2006): 437–46.
- Šušmelj, Jože. »Odpiranje meje: sodelovanje med Novo Gorico in Gorico.« V: Zoltan Jan, ur. *Nova Gorica–Gorica: izzivi in možnosti sobivanja*, 9 – 28. Nova Gorica: Mestna občina, 1997.
- Šušmelj, Jože. *Sodelovanje dveh mest: Nova Gorica in Gorica: --- skozi pogled sociologa, diplomata in nekdanjega predsednika Skupščine občine Nova Gorica*. Ljubljana: Založba ZRC, 2024.
- Šušmelj, Jože. *Trpko soseditvo: nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946–2001*. Trst: Založništvo Tržaškega tiska, 2009.
- Troha, Nevenka. »Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letoma 1954 in 1990.« V: Gorazd Bajc, ur. *Na oni strani meje: slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866–2004*, 141–65. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004.
- Troha, Nevenka. »Slovenci v Italiji 1954–1990.« V: Jasna Fischer et al., ur. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 1226–45. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Vidmar, Cvetko. *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja: oris Zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju: (od 12. junija 1945 do 15. septembra 1947)*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2009.
- Vuga, Tomaž. *Projekt: Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije, Založba ZRC, 2018.
- Waltritsch, Marko. »Pohod prijateljstva Gorica–Nova Gorica potrditev konstruktivnega sožitja ob meji.« *Primorski dnevnik*, 23. 4. 1985.
- Waltritsch, Marko. »Prijateljski pomen današnjega pohoda Gorica–Nova Gorica.« *Primorski dnevnik*, 21. 4. 1985.

Spletni vir

- Marussig, Mitja. »Goričani znova množično na Pohod prijateljstva.« Pridobljeno 21. 4. 2024.
<https://primorske.svet24.si/2024/04/21/foto-goricani-znova-mnozicno-na-pohod-prijateljstv>.

Tiskani viri

- 10a marcia dell'amicizia: Gorizia - Nova Gorica, 21. aprile 1985.* Gorizia: Turismo giovanile sociale, Gruppo isontino: Comune; Nova Gorica: Občinska zveza telesnokulturnih organizacij, 1985.
- Orel, Urban. »Čezmejne aktivnosti pri odpiranju meje na Goriškem v Jugoslaviji.« Seminarska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2018.
- Orel, Vojko. »Pogled na čezmejno sodelovanje v tekmovalnem in rekreativnem športu z naše strani.« Prispevek objavljen na konferenci *Šport v regiji Furlanija Julijska krajina v okviru državnega, mednarodnega, šolskih in turističnih programov*. Gorica, Nova Gorica, 2004.

Ustni viri

- Orel, Vojko. Intervjuval avtor. Vrtojba, Slovenija, 13. 1. 2025.
- Skubin, Stojan. Intervjuval avtor. Nova Gorica, Slovenija, 13. 1. 2025.

Robert Devetak

“WHO FINDS A FRIEND FINDS A TREASURE”. THE IMPACT OF THE FRIENDSHIP MARCHES ON THE COOPERATION BETWEEN GORIZIA AND NOVA GORICA

SUMMARY

The article presents and analyses the largest sporting and recreational event in the Gorizia trans-border area in the second half of the 20th century – the Friendship March (*Pohod prijateljstva* or *Marcia dell'amicizia*). The study mainly presents the Slovenian perspective and the role of the Slovenian side in the cooperation. Seventeen mass events were organised between 1976 and 1992 to bring together the Gorizia and Nova Gorica youth. Simultaneously, the idea and implementation of the Marches represented one of the most notable forms of cooperation between the two cities and two nations that had often been in conflict in recent history due to various factors (e.g. World War I and II, fascism, post-war ideological differences, the unresolved border issue, the rights of the national minorities). The initiative came from the Italian side, and the municipal authorities of Nova Gorica welcomed it and confirmed the cooperation. The broader context was also relevant, as the project took place immediately after the border between the two countries had been defined in the circumstances of the contemporaneous bloc division. The 20th century developments that influenced the Gorizia trans-border area played a crucial role in the relationship, understanding, and communication between the Slovenian and Italian side. The Marches, taking place in the streets of both cities, helped people overcome stereotypes, relieved border tensions, and strengthened the ties between the Slovenian and Italian sides. This also

positively impacted the expansion of cross-border integration at the local and national levels. Support for these efforts was reflected in the participation of several thousand people, mainly youth from both sides of the border, who took advantage of the March to mingle, exchange contacts, make new acquaintances, and get to know their peers from the immediate neighbourhood. Despite the events' relevance for the local area, it was clear from the records that the members of the Slovenian community in Italy did not attend them in large numbers. The main reason given was that the community was not allowed to assert and present itself at the events independently and was also kept away from the organisational tasks, mainly for ethnic and partly ideological reasons. Participants from other parts of Italy and Yugoslavia were additionally motivated by the possibility of crossing the national border without having to present border passes or passports. The March also served as a model for similar recreational and other initiatives, connecting the Gorizia trans-border area and strengthening local and regional cooperation.